

Binnen de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit hebben de onderstaande fracties de behoefte vragen en opmerkingen voor te leggen aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit inzake de reactie op het rapport «Merchants of misery, how the Dutch State supports animal suffering abroad» van de World Animal Protection Nederland van 12 maart 2018 (Kamerstuk 28 286, nr. 969).

De voorzitter van de commissie,
Kuiken

Griffier van de commissie,
Haveman-Schüssel

Inhoudsopgave

I.	Vragen en opmerkingen vanuit de fracties	2
	Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie	2
	Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie	2
	Vragen en opmerkingen van de leden van de GroenLinks-fractie	3
	Vragen en opmerkingen van de leden van de SP-fractie	4
	Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie	5
II.	Antwoord / Reactie van de Minister	8

I. Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van de VVD-fractie hebben kennisgenomen van het rapport en de reactie van het kabinet hierop en hebben hierover nog enkele vragen en/of opmerkingen. Bij de leden van de VVD-fractie staat dierenwelzijn in de veehouderij hoog in het vaandel. De leden van de VVD-fractie zijn dan ook trots dat Nederlandse veehouderijen het heel goed doen op het gebied van dierenwelzijn en hier internationaal om bekend staan.

De overheid en het bedrijfsleven zullen zich blijven inzetten de normen zowel nationaal als internationaal op een hoger plan te brengen, zo lezen de leden van de VVD-fractie. In het regeerakkoord is opgenomen dat Nederland zich zal blijven inzetten voor een verbetering van het dierenwelzijn en een gelijk speelveld in Europa en daarbuiten. Hoe is het kabinet voornemens dat te doen? Kan de Minister de specifieke maatregelen uiteenzetten en aangeven wat de rol van Nederland in deze is? Hoe zal zij een gelijk speelveld in Europa en daarbuiten willen borgen? Wat is de positie van andere Europese landen? De leden van de VVD-fractie lezen ook dat dit kabinet onevenredige concurrentienadelen voor Nederland wil voorkomen. De leden van de VVD-fractie onderschrijven dit standpunt nadrukkelijk. Kan de Minister in een uitgebreide reactie laten weten hoe zij dit wil gaan voorkomen? Welk afwegingskader wordt gehanteerd? Welke specifieke maatregelen zullen genomen gaan worden?

De leden van de VVD-fractie lezen dat de Nederlandse overheid dierenwelzijn wel als onderdeel van maatschappelijk verantwoord ondernemen ziet en hieraan werkt in het kader van de internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO-)convenanten. Dit in tegenstelling tot sommige andere landen. Kan de Minister aangeven wat dit betekent voor de Nederlandse positie? Deelt de Minister de mening van de leden van de VVD-fractie dat het van belang is dat ook andere landen het thema dierenwelzijn als onderdeel van IMVO gaan erkennen om onevenredige concurrentienadelen voor Nederlandse bedrijven te voorkomen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben met interesse kennisgenomen van het rapport van World Animal Protection en willen het kabinet nog enkele vragen hierover voorleggen.

De leden van de D66-fractie wensen te onderstrepen dat dierenwelzijn een belangrijk onderdeel is van maatschappelijk verantwoord ondernemen en

dat dierenwelzijn een plaats moet krijgen bij het onderhandelen over en sluiten van handelsovereenkomsten. Het economisch belang moet ten principale in balans zijn met het dierenwelzijn en andere aspecten van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Deze leden vinden weliswaar dat ondernemers primair verantwoordelijk zijn voor het welzijn van hun dieren, maar erkennen tegelijkertijd dat hoge standaarden op EU-niveau dit kunnen afdwingen, zo niet essentieel zijn, en tevens de mogelijkheid bieden om dit binnen een gelijk speelveld voor ondernemers te kunnen realiseren.

In het kader daarvan vragen de leden aan de Minister of zij zich herkent in de aanbeveling op pagina 16, alinea 1, van het rapport waarin wordt gesteld dat bedrijven zelf voorop moeten lopen en ambitieuze, realistische stappen moeten nemen om toekomstbestendig en met respect voor dierenwelzijn competitief te kunnen ondernemen in de globale economie. Zo ja, wat zouden volgens de Minister logische stappen zijn die het Nederlandse bedrijfsleven zou kunnen zetten? En waar zouden zij uiteindelijk naartoe moeten werken?

De leden van de D66-fractie lezen op pagina 18, alinea 5, van het rapport dat, naar de mening van de auteurs van dit rapport, van bedrijven verwacht mag worden dat zij zich bewust zijn van hun potentiële positieve en negatieve impact als gevolg van hun bedrijfsactiviteiten. Dierenwelzijn hoort bij dat te verwachten bewustzijn. Deelt de Minister de opvatting van deze leden? En kan zij aangeven of de bewindspersonen van Economische Zaken en Klimaat en voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking dezelfde mening zijn toegedaan en hoe zij dit gezamenlijk bij ondernemers op het netvlies proberen te krijgen?

De leden van de D66-fractie constateren dat het rapport is gebaseerd op een studie onder 27 bedrijven, waarvan er slechts vijf volledig zijn ingevuld. Is de Minister van mening dat dit rapport daarmee representatief is voor de Nederlandse praktijksituatie? Zo nee, is zij bereid om een dergelijk onderzoek te laten uitvoeren vanuit haar ministerie?

De leden van de D66-fractie nemen kennis van de suggestie op pagina 23 van het rapport dat bedrijven uit de agrarische sector, die specifiek gericht zijn op levende dieren dan wel de vleesindustrie, een dierenwelzijnsbeleid zouden moeten aannemen. Deelt de Minister die mening? Zo ja, deelt zij de mening van de leden van de D66-fractie dat dit dan op Europees niveau afgesproken moet worden, met als vertrekpunt de hoge Nederlandse standaarden, en dat dit dan voor de gehele Europese interne markt moet gelden?

De leden van de D66-fractie lezen op pagina 26 van het rapport dat er op diverse overheidswebsites die geënt zijn op ondernemen, geen of slechts gebrekkig wordt verwezen naar dierenwelzijn. Kan de Minister aangeven of dat een bewuste keuze is geweest? Als dit onbewust ontbreekt, is zij dan bereid om dit alsnog te laten plaatsen op relevante websites die door de overheid worden beheerd?

De leden van de D66-fractie zijn in de veronderstelling dat er momenteel een evaluatie wordt opgezet van het IMVO-beleid van de overheid. Worden conclusies of aanbevelingen uit dit rapport in deze evaluatie meegenomen? Zo ja, welke en hoe? Zo nee, waarom niet?

Vragen en opmerkingen van de leden van de GroenLinks-fractie

De leden van de fractie van GroenLinks hebben met grote zorg kennisgenomen van het rapport «Merchants of misery, how the Dutch State supports animal suffering abroad». Nederlandse bedrijven stimuleren en ondersteunen de intensivering van de vee-industrie wereldwijd, onder andere in landen als Rusland, Oekraïne, Kazachstan, Turkije, Thailand en

China. Volgens het rapport promoot een deel van de Nederlandse bedrijven zeer dieronvriendelijke systemen, waarvan sommige inmiddels verboden zijn in Nederland en de EU.

In haar reactie op het rapport schrijft de Minister: «...Nederlandse agro-goederen en diensten staan internationaal bekend om hun hoogwaardige en innovatieve karakter.» De leden van de fractie van GroenLinks zouden graag zien dat het kabinet en Nederlandse bedrijven deze positie en dit imago zouden aangrijpen om wereldwijd diervriendelijke en duurzame landbouwsystemen te promoten.

De leden van de GroenLinks-fractie hebben daarom de volgende vragen aan de Minister. Is het kabinet bereid voortaan aan ondersteuningsinstrumenten, zoals deelname aan handelsmissies, subsidies en andere vormen van ondersteuning, de voorwaarde te verbinden dat bedrijven alleen landbouwsystemen promoten en faciliteren die voldoen aan de relevante EU- en ISO-normen voor dierenwelzijn? Volgens het rapport worden projectaanvragen onvoldoende kritisch bekeken. Hoe kijkt de regering hier tegenaan? Welke mogelijkheden ziet de regering om de beoordeling van projectaanvragen te versterken? Ziet het kabinet mogelijkheden om dierenwelzijnsorganisaties als luis in de pels op te nemen in relevante reviewcommissies en handelsmissies? Is het kabinet bereid in gesprek te gaan met World Animal Protection Netherlands over hun bevindingen en aanbevelingen en de Kamer over de uitkomsten van het gesprek te informeren?

Vragen en opmerkingen van de leden van de SP-fractie

De leden van de SP-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de brief over het rapport «Merchants of misery, how the Dutch State supports animal suffering abroad». De leden hebben hierbij nog enkele vragen.

De leden van de SP-fractie herkennen het beeld dat in het Nederlandse exportbeleid onvoldoende oog is voor het dierenwelzijn. Als voorname exporteur van staltechnieken, veehouderijvoeding en andere landbouw-uitrusting zou de Nederlandse overheid via de weg van de diplomatie binnen internationale handelsorganisaties een voortrekkersrol kunnen en moeten vervullen. Dat er een EU-platform inzake dierenwelzijn is gekomen is op dit gebied prijzenswaardig te noemen en vormt in de ogen van de leden van de SP-fractie een goede aanleiding voor het voorbereiden van verdergaande dierenwelzijnseisen die gelden voor de gehele Unie. Het standpunt van het kabinet dat het dierenwelzijn in Nederland op een hoog niveau staat, delen de leden van de SP-fractie niet. Voor te veel dieren geldt nog dat zij kampen met te krappe behuizing, onder- of overvoeding, gebrek aan buitenruimte, verwaarlozing en chronische ziektes. Dat de welzijnseisen elders in Europa lager liggen mag wat de leden van de SP-fractie betreft geen reden zijn om de Nederlandse ambitie te temperen. De voortdurende focus op schaalvergroting en intensivering van de veehouderij dient radicaal te worden verminderd en de leden van de SP-fractie betreuren het dat dit kabinet die weg niet wil bewandelen.

De leden van de SP-fractie erkennen dat de technologieën voor het houden van vee een voorname bijdrage vormen in de Nederlandse export. Met het toenemende draagvlak voor een beter dierenwelzijn dat wereldwijd lijkt te ontstaan, zou het Nederlandse uitgangspunt meer gericht moeten worden op het idee dat de diervriendelijkste techniek het Nederlandse uithangbord voor de export zou moeten zijn en niet het huidige kenmerk van efficiëntie en grootschaligheid.

De leden van de SP-fractie vragen het kabinet of zij bereid is om nadrukkelijker op zoek te gaan naar een wijze om Nederlandse veehouderijtechnieken internationaal te promoten middels een dierenwelzijnskeurmerk, te meer daar de internationale vraag naar vlees en zuivelproducten zal blijven groeien. Innovatieve ondernemers zoals de in het rapport aangehaalde kippenboerderij vormen wat de leden van de SP-fractie betreft niet alleen een kans voor het verbeteren van het dierenwelzijn, maar tevens een unieke kans om de diervriendelijke veehouderij te maken tot verdienmodel voor de export van Nederlandse landbouwtechnieken. In dat kader vragen de leden van de SP-fractie naar de mening van de Minister over de suggestie van World Animal Protection om op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) nadrukkelijker het belang van dierenwelzijn te vermelden. Ook de suggestie om bij handelsmissies meer de nadruk te leggen op het belang van het dier is een idee dat wat de leden van de SP-fractie betreft moet worden omarmd.

In algemene zin realiseren de leden van de SP-fractie zich dat het voor het kabinet een lastige opgave is om de export van dieronvriendelijke technieken aan banden te leggen in een unie met vrije handelswaarden, maar toch hopen zij dat de koers inzake bedrijfssteun en handelspolitiek op dit gebied aanzienlijk kan worden verlegd.

Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van het rapport «Merchants of misery» van World Animal Protection en de reactie van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit mede namens de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking op het rapport. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vinden het van groot belang dat dierenrechten wereldwijd bevorderd worden, terwijl het kabinetsbeleid voor het tegenovergestelde lijkt te zorgen. Daarom hebben deze leden kritische vragen en opmerkingen bij het door het kabinet uiteengezette beleid.

Nederland is een groothandelaar in dierenleed. World Animal Protection stelde nog maar eens vast dat veel Nederlandse bedrijven geld verdienen aan dierenleed in het buitenland en dat de Nederlandse overheid dit nota bene op diverse wijzen ondersteunt. Het grote publiek denkt daarbij ongetwijfeld direct aan het wereldwijde gesleep met levende dieren en de schrijnende misstanden tijdens diertransporten, maar ook bij de handel in agrarische technologie gaat het structureel fout op het gebied van dierenwelzijn. Maar niet alleen dierenwelzijn is in het geding. Bij het exporteren van onze «kennis» over en systemen voor het industrieel houden en doden van dieren ziet het kabinet gemakshalve de notie over het hoofd dat het voor het klimaat, de biodiversiteit en de voedselzekerheid van het allergrootste belang is om de productie en consumptie van dierlijke eiwitten af te remmen in plaats van te stimuleren of faciliteren. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie gaan ervan uit dat zij het kabinet toch niet hoeven te herinneren aan de gefundeerde en lang klinkende oproepen daartoe van niet alleen haar eigen adviesorganen, maar ook de Verenigde Naties, waaronder niet in de laatste plaats de speciaal (mensenrechten)rapporteur voor het Recht op Voedsel. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie dagen het kabinet uit om alsnog in te gaan op de (eigen en wereldwijde) ambities en beloften om de opwarming van de aarde en het dramatische verlies van biodiversiteit te stoppen en om een einde te maken aan de honger in wereld. Hoe verhouden die ambities, eveneens verwoord in de Sustainable Development Goals, zich tot dit exportbeleid waarbij de consumptie van dierlijke eiwitten wordt gefaciliteerd en gestimuleerd in plaats van

afgeremd? En hoe verhoudt het faciliteren van industriële dierhouderijsystemen zich tot de wettelijk erkende intrinsieke waarde van dieren? Graag ontvangen deze leden een gedegen reactie van het kabinet.

Diverse bedrijven deinzen er volgens het rapport bij de verkoop van onder andere slachtapparatuur, broedmachines en stalsystemen niet voor terug om producten te verkopen die illegaal zijn in Nederland of de Europese Unie. Wat vindt het kabinet daarvan? In veel van deze landen wordt sowieso een (nog) lagere standaard gehanteerd op het gebied van dierenwelzijn dan is vastgelegd in de Nederlandse of Europese regels. De producten uit deze landen komen vervolgens wél weer op de Nederlandse markt terecht. Erkent de Minister dat het niet in het belang van de dieren en niet in het belang van de Nederlandse en Europese boeren is om industriële dierhouderijen elders te helpen opbouwen in landen die niet aan onze regels hoeven te voldoen maar wel hun producten op onze markt mogen brengen? Zo nee, kan zij uitleggen hoe Nederlandse boeren in haar ogen dan gediend zijn met dit beleid?

De Minister verwijst in haar reactie onder andere naar de richtlijnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) voor multinationals. De OESO-richtlijnen bieden niet eens minimumregels voor dierenwelzijn. Om daar met goed fatsoen naar te kunnen verwijzen, zouden die richtlijnen toch minstens op het niveau moeten zijn te brengen van de Nederlandse standaarden voor dierenwelzijn. Kan de Minister uiteenzetten of, en op welke wijze, zij zich daar voor inzet en ook hoe reëel zij het acht dat die richtlijnen daadwerkelijk worden aangepast?

In dezelfde brief verwijst de Minister naar het Europees Platform Dierenwelzijn. Bij de laatste vergadering van dit platform waren niet minder dan 22 belangenorganisaties uit de vee-industrie aanwezig, tegenover negen dierenwelzijnsorganisaties.¹ Erkent de Minister dat dit een zeer scheve verhouding is, aangezien het platform juist beoogt om dierenwelzijn te verbeteren? Wat is de inzet van de Minister om te bereiken dat dierenwelzijnsorganisaties bij bijeenkomsten van dit dierenwelzijnsplatform op zijn minst niet in de minderheid zijn ten opzichte van vertegenwoordigers uit de agrarische industrie?

Het verbaast de leden van de Partij voor de Dieren-fractie nog steeds dat de Nederlandse overheid zo fanatiek meewerkt aan de export van agrarische systemen die specifiek gericht zijn op productie onder nog lagere dierenwelzijnsstandaarden dan men in Nederland gewend is. Deelt de Minister de mening dat de Nederlandse overheid het bedrijfsleven in geen geval zou mogen ondersteunen in het wereldwijd veroorzaken van dierenleed? Is de Minister bereid om bij aankomende handelsmissies geen plaats meer in te ruimen voor bedrijven die agrarische systemen exporteren gericht op lagere dierenwelzijnsstandaarden dan de Nederlandse? Zo nee, waarom niet?

Een groot deel van de bedrijven uit de vee-industrie dat door World Animal Protection benaderd is voor het rapport «Merchants of misery», heeft geen dierenwelzijnsbeleid (21,1%) of volgt lokale wetgeving (26,3%)², wat vaak neerkomt op geen of extreem lage standaarden. Is het kabinet tenminste bereid om aan programma's zoals een exportkredietverzekering of andere overheidsprogramma's de voorwaarde te stellen dat er geen export plaatsvindt naar landen die lagere standaarden hanteren dan Nederland? Zo nee, waarom niet?

¹ https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_platform_20171110_attendance-list.pdf

² Merchants of misery, 2017: 22

Erkent de Minister dat (het meefinancieren van) de export van systemen die niet aan de Nederlandse en Europese regels voldoen het niet gemakkelijker maken om de dierenwelzijnsstandaarden op de wereldmarkt te verhogen? Zo nee, hoe ziet zij dit?

In januari 2018 werd een exportkredietverzekering beschikbaar gesteld voor een bedrijf dat een pretparkonderdeel plaatste in een pretpark in Vietnam dat, in strijd met Nederlandse regels, geketende olifanten houdt. Er vond geen dierenwelzijnsbeoordeling plaats. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen de Minister hoe zij in de toekomst gaat voorkomen dat dergelijke investeringen worden voorzien van een exportkredietverzekering of andere vormen van ondersteuning.

De definities van Atradius ten aanzien van de schaal van investeringen zijn zeer beperkt. Is de Minister het met de leden van de Partij voor de Dieren-fractie eens dat deze classificaties veel strenger moeten zijn indien dieren betrokken zijn? Deelt de Minister de mening dat bij het beoordelen van een aanvraag niet alleen gekeken moet worden naar het onderdeel in de keten waar een exportkredietverzekering voor wordt afgesloten maar, zoals de OESO Guidance for agricultural supply chains voorschrijft, ook naar transport en slacht?

In het rapport «Merchants of misery» wordt duidelijk dat de review als onderdeel van de procedure voor het verkrijgen van een exportkredietverzekering, waar zowel de exporteur als de koper door Atradius aan onderworpen wordt, erg summier is. Kan de Minister toelichten hoe de reputatie van de koper in het doelland wordt beoordeeld? Kan het kabinet bevestigen dat dit soms niet verder gaat dan een zoektocht op het internet? Kan het kabinet bevestigen dat taalproblemen hierbij niet zelden voor onduidelijkheden zorgen? Is het kabinet het met de leden van de Partij voor de Dieren-fractie eens dat het een enorm probleem is dat in landen zoals China of Rusland niet of nauwelijks sprake is van een vrij en krachtig maatschappelijk middenveld, waardoor mogelijke kritiek op de koper niet zomaar boven komt drijven. Erkent het kabinet dat daardoor heel gemakkelijk een vertekend, en ten onrechte positief, beeld kan ontstaan van de koper? Deelt de Minister de mening dat de bestaande methode daarom in veel gevallen onbruikbaar is? Hoe wordt dit probleem door Atradius opgelost? Deelt de Minister de mening dat het voorzorgsprincipe in dit geval gehanteerd moet worden? Zo nee, waarom niet?

In het kader van de review, waar hiervoor al even naar verwezen werd, hebben de leden van de Partij voor de Dieren-fractie vragen over het door bedrijven in te vullen survey. Wanneer een survey in het kader van het verkrijgen van de exportkredietverzekering niet duidelijk is ingevuld, krijgen bedrijven de mogelijkheid om opnieuw het survey opnieuw in te vullen. Zijn er cijfers bekend over hoeveel en welk percentage van de vragenlijsten worden teruggestuurd om ze opnieuw te laten invullen? Wat kan de Minister zeggen over de verschillen die hierbij ontstaan tussen de eerste en latere versies van deze ingediende surveys? Kan de Minister deze cijfers openbaar maken? Indien er geen cijfers over bekend zijn, kan de Minister een onderzoek hiernaar instellen? Kan de Minister aangeven hoe de Minister gaat controleren dat bedrijven die het survey invullen in het kader van een aanvraag voor exportkredietverzekering correcte antwoorden geven?

Het wordt in het rapport «Merchants of misery» duidelijk dat Atradius zelf geen enkele monitoring (ex post screening) doet voor activiteiten die gerelateerd zijn aan dierenwelzijn, maar dit overlaten aan de International Finance Corporation (IFC). Het lijkt er echter op dat de IFC standaarden hanteert die veel lager liggen dan de Nederlandse normen. Deelt het

kabinet de mening dat dit onwenselijk zou zijn? Kan het kabinet uiteenzetten hoe de monitoring door de IFC precies plaatsvindt? Op welke standaarden vindt monitoring plaats? Kan het kabinet uiteenzetten welke standaarden worden gehanteerd en hoe deze zich verhouden tot de Nederlandse normen? Hoe vaak wordt er gemonitord? Hoe vindt de verslaggeving plaats? Hoe wordt er gehandhaafd? Welke handhavingsinstrumenten heeft het IFC? De leden van de Partij voor de Dieren-fractie hebben kennisgenomen van signalen van mogelijke belangenverstremming bij de monitoring van het IFC. Kan het kabinet bevestigen dat in de auditcommissie van het IFC tenminste een lid zit met belangen in Oekraïense in de agri-industrie? Heeft het kabinet kennis van andere soortgelijke belangenverstremming? Zo ja, welke? Hoe gaat het kabinet een einde maken aan belangenverstremming bij het IFC?

Uit het rapport van World Animal Protection wordt ook duidelijk dat monitoring na verstrekking van een exportkredietverzekering niet of zeer beperkt plaatsvindt. Is de Minister het met de leden van de Partij voor de Dieren-fractie eens dat voor een bedrijf dat gebruik maakt van een exportkredietverzekering een grondige ex post monitoring op basis van Nederlandse welzijnsregels een voorwaarde moet zijn voor continuering van de exportkredietverzekering? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe gaat zij dit bewerkstelligen?

Tot slot hebben de leden van de Partij voor de Dieren-fractie nog een punt over handelsmissies, zoals de handelsmissies recent naar China en India. Er vinden meerdere handelsmissies per jaar plaats, waarbij er een (zeer summiere) transparantiebenchmark plaatsvindt bij de Nederlandse bedrijven die mee willen op handelsmissie. Is de Minister het met de leden van de Partij voor de Dieren-fractie eens dat dierenwelzijn onderdeel moet zijn van deze transparantiebenchmark? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe gaat zij dit bewerkstelligen?

II. Antwoord / Reactie van de Minister